

Grzegorz Pawlikowski

**PROBLEMATYKA MNIEJSZOŚCI
NARODOWYCH I ETNICZNYCH
W SYSTEMIE EDUKACJI OBYWATELSKIEJ**

Zmiana ustroju politycznego, która dokonała się pod koniec lat 80. umożliwiła podmiotowe uczestnictwo polityczne i obywatelskie mniejszościom narodowym i etnicznym oraz przywróciła właściwe dla nich miejsce w systemie edukacji narodowej. Jednak pomimo zmian programowych w edukacji obywatelskiej, znaczna część społeczeństwa polskiego zagadnienia związane z mniejszościami narodowymi i etnicznymi nadal postrzega przez pryzmat stereotypów (Niemiec – nazista i agresor, Ukrainiec – „rezun”, a Rom – złodziej). Nie będzie przesady w stwierdzeniu, że w programie edukacyjnym nadal powiela się utrwalone oceny, stereotypy i wzorce¹. Wiedza z zakresu historii mniejszości narodowych i grup etnicznych w polskiej szkole wydaje się niewystarczająca i powierzchowna. Nie ulega wątpliwości, że od poszerzenia jej zakresu zależy poznanie i zrozumienie specyfiki kulturowej mniejszości narodowych. Realizacji tego celu powinna służyć współczesna edukacja obywatelska, wzbogacona wątkami multikulturowości i wieloetniczności². Wiele w tym zakresie zależy też od profesjonalizmu

¹ B. Weigl, *Stereotypy i uprzedzenia etniczne u dzieci i młodzieży. Studium empiryczne*, Warszawa 1999, s. 142.

² J. Smolicz, *Kultura i nauczanie w społeczeństwie wieloetnicznym*, Warszawa 1990, s. 11.

nauczyciela i metodyki nauczania³. Co więcej, członkostwo w Unii Europejskiej stawia przed nauczycielami przedmiotów społecznych obowiązek realizacji tematów związanych z edukacją europejską, której istotą jest wychowanie w duchu pokoju i demokracji, wspólnej Europy, oraz poszanowania praw człowieka⁴.

Celem współczesnej edukacji obywatelskiej jest stworzenie równoprawnych warunków życia dla różnych kulturowo i etnicznie grup żyjących w ramach danego społeczeństwa. Niemniej ważne jest wykształcenie umiejętności i gotowości do formowania wolnych od uprzedzeń relacji w społeczeństwie etnicznie zróżnicowanym⁵, a także promocja nowoczesnego obywatelstwa przez intensyfikację kontaktów kulturowych i międzyetnicznych i edukację w tym zakresie osób dorosłych⁶. Efektem spotkań edukacyjnych z odmiennością etniczną, kulturową i językową są najczęściej:

- 1) ucieczka (ksenofobia, szowinizm, rasizm), polegająca na doznawaniu lęku, strachu przed obcością i wytworzenie postaw nacechowanych wrogością i nieufnością,
- 2) dominacja – będąca próbą podporządkowania własnemu systemowi orientacji odmiennej kultury,
- 3) adaptacja – polegająca na przystosowaniu się do nowej sytuacji,
- 4) integracja – sprowadzenie do transnarodowej empatii, syntezy własnego kulturowo systemu orientacji z systemem reprezentowanym przez przedstawicieli innej narodowości⁷.

Obecnie nauczanie o mniejszościach etnicznych i narodowych w Polsce odbywa się według tradycyjnego schematu: liczebność, prawa i gwarancje konstytucyjne, realizacja przysługujących im uprawnień. Problemem okazują się jednak nie tylko ograniczenia wynikające z tego schematu, ale także treści zawarte w programach i podręcznikach, odnoszące się bardziej do historii niż współczesnego życia społecznego⁸.

³ M. Sobecki, *Kształtowanie postaw wobec odmienności jako nowe zadanie wychowania*, [w:] *Edukacja międzykulturowa w wymiarze instytucjonalnym*, red. J. Nikitorowicz, M. Sobecki, Białystok 1999, s. 96.

⁴ A. Nowak, *Nauczyciel w zintegrowanej Europie*, [w:] *Aktywizacja społeczności lokalnej w procesie integracji europejskiej*, red. Z. Wołk, K. Dzieńdziura, Zielona Góra 2000, s. 153.

⁵ H. M. Griese, *Pedagogika międzykulturowa*, [w:] *Współczesne teorie i nurty wychowania*, red. B. Śliwowski, Kraków 2005, s. 292.

⁶ M. Cylikowska-Nowak, *Wielokulturowość i wychowanie do demokratycznego obywatelstwa – doświadczenia brytyjskie*, [w:] *Edukacja obywatelska w społeczeństwach wielokulturowych*, red. A. Szerlag, Kraków 2007, s. 117–129.

⁷ H. M. Griese, *op. cit.*, s. 298–300.

⁸ W szczególności analizie poddano podręczniki do wiedzy o społeczeństwie najpopularniejszych wydawnictw edukacyjnych: „Operon” – Z. Smutek, J. Maleska, B. Surmacz, *Wiedza o społeczeństwie. Zakres rozszerzony*, cz. 1, Gdynia 2006, s. 33; „Nowa Era” – M. Pacholska, L. Moryksiewicz, *Wiedza o społeczeństwie. Zakres rozszerzony*, Warszawa 2008, s. 102–107; „Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne” – K. Wojtaszczyk, *Wiedza o społeczeństwie. Podręcznik. Zakres podstawowy*, Warszawa; PWN – T. Stryjek, E. Tyszko-Kulik, P. W. Zawadzki, *Wiedza o społeczeństwie. Podręcznik. Zakres podstawowy*, Warszawa 2008, s. 74–75; Stowarzyszenie Oświatowców Polskich – W. Maj, T. Stachurska-Maj, A. Zając, S. Zając, *Wiedza o społeczeństwie, podręcznik, zakres rozszerzony*, Toruń 2008, s. 64–65.

Liczebność mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce analizowana jest przede wszystkim w oparciu o wyniki powszechnych spisów ludności, które mogą, ze względu na wykorzystaną metodologię, budzić pewne wątpliwości. W przypadku spisów z okresu międzywojennego (z 1921 r. i 1931 r.) władze podejmowały działania mające na celu zawyżanie narodowości polskiej kosztem innych liczebności⁹. Poza tym spis z 1921 r. nie objął całego terytorium II RP, w 1931 r. zaś za kryterium spisu uznano język i wyznanie.

Zestawienie dotyczące struktury narodowościowej III RP obarczone są znacznym błędem. W powszechnym spisie ludności z 2002 r. i na podstawie ustawy z 6 stycznia 2005 r.¹⁰, przyjęto inną definicję kryterium narodowości. Podczas spisu narodowość traktowano jako deklaratywną (opartą na subiektywnym odczuciu) cechę indywidualną każdego człowieka wyrażającą jego związek emocjonalny, kulturowy lub genealogiczny (ze względu na pochodzenie rodziców) z określonym narodem lub grupą etniczną. Obecnie obowiązująca ustawa wskazuje ściśle określony katalog grup uznawanych przez państwo za mniejszości narodowe i etniczne. Rozbieżności kryteriów i odmienna metodologia badań prowadzą do reinterpretacji wyników spisu powszechnego po 2005 r. Przykładem mogą być Ślązacy, którzy mimo licznie składanych deklaracji (173 tys.), za mniejszość narodową czy etniczną nie zostali oficjalnie uznani. Należy jednak podkreślić, że subiektywne samookreślenie tożsamości etnicznej może kłócić się z obowiązującym prawem. Uznanie przez państwo grupy obywateli za mniejszość przynosi jej określone korzyści, przede wszystkim nabywa ona statusu podmiotu politycznego, gwarantowanego przez system prawa wewnętrznego i międzynarodowego.

Status mniejszości narodowych i etnicznych reguluje ustawa z 6 stycznia 2005 r. Według jej zapisów za mniejszości narodowe uważa się grupę obywateli polskich, która:

- 1) jest mniej liczebna od pozostałej części ludności Rzeczypospolitej Polskiej,
- 2) w sposób istotny odróżnia się od pozostałych obywateli językiem, kulturą lub tradycją,
- 3) dąży do zachowania swojego języka, kultury lub tradycji,
- 4) ma świadomość własnej historycznej wspólnoty narodowej i jest ukierunkowana na jej wyrażanie i ochronę,
- 5) jej przodkowie zamieszkiwali obecne terytorium Rzeczypospolitej Polskiej od co najmniej 100 lat,
- 6) utożsamia się z narodem zorganizowanym we własnym państwie.

Za mniejszości narodowe zostały uznane mniejszości: białoruska, czeńska, litewska, niemiecka, ormiańska, rosyjska, słowacka, ukraińska i żydowska.

⁹ Zob.: E. Szturm de Sztrem, *Prawdziwa statystyka*, „Kwartalnik Historyczny” 1973, z. 3.

¹⁰ Ustawa z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym: Dz.U. z 2005 r., Nr 17, poz. 141.

Czynnikiem odróżniającym mniejszość narodową i etniczną jest utożsamianie się z narodem zorganizowanym we własnym państwie. Za mniejszości etniczne w Polsce uznaje się mniejszość: karaimską, łemkowską, romską i tatarską.

Zagadnienie mniejszości narodowych i etnicznych trzeba analizować na tle osiedlenia w naszym kraju osób o narodowości innej niż polska. Wynika to z faktu istnienia nowych mniejszości w ostatnich latach przybyłych do Polski z przyczyn ekonomicznych (np. Wietnamczycy), politycznych (Czeczeńcy) czy względów rodzinno-osobistych. Nie można pominąć także dynamiki przemieszczania się ludności w ramach UE, a także wielkiej fali migracji wynikającej w przeludnienia Afryki czy Azji. W związku z procesami globalizacyjnymi i migracyjnymi należy przypuszczać, że udział nowych mniejszości będzie stopniowo zmieniał strukturę narodowościową współczesnej Polski.

Liczebność mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce

Uwzględniając wyniki spisu ludności i ustawy z 6 stycznia 2005 r., liczebność mniejszości narodowych i etnicznych przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce według spisu ludności z 2002 r.

mniejszości narodowe		mniejszości etniczne	
Białorusini	47 640	Karaimi	43
Czesi	386	Łemkowie	5850
Litwini	5639	Romowie	12 731
Niemcy	147 094	Tatarzy	447
Ormianie	262		
Rosjanie	3244		
Słowacy	1710		
Ukraińcy	27 172		
Żydzi	1055		
razem	234 202	razem	19 071
razem – 253 273			

Źródło: *Mniejszości narodowe w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2002 roku*, red. L. Adamczuk, S. Łodziński, Warszawa 2006.

Prawne gwarancje przestrzegania praw mniejszości narodowych

W Europie należy wyróżnić system ochrony prawnej osób należących do mniejszości w ramach: Organizacji Narodów Zjednoczonych, Rady Europy, Unii

Europejskiej, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, innych porozumień multilateralnych, umów dwustronnych. Dokumentami o charakterze uniwersalnym są: Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10 grudnia 1948 r., Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r. i Deklaracja w sprawie praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych z 10 grudnia 1992 r.¹¹ System ochrony prawnej mniejszości można analizować również przez pryzmat aktów Rady Europy, tj. Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r.¹², Europejskiej Karty Języków Regionalnych lub Mniejszościowych z 5 listopada 1992 r.¹³ i Europejskiej Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych z 1 lutego 1995 r.¹⁴. Na poziomie Wspólnot Europejskich system gwarancji dla mniejszości wynika z trzech elementów: rozszerzenia UE i oparciu zasad rozszerzenia o kryteria kopenhaskie z 1993 r., przyjęcia podstawowych aktów WE w zakresie praw człowieka (rozporządzenia Rady nr 275 z 1999 r., dyrektywy nr 43 z 2000 r.), wejścia w życie traktatu lizbońskiego (od 1 grudnia 2009 r.) i Karty Praw Podstawowych. Nie należy zapominać, że sferę praw ochrony osób należących do mniejszości narodowych mogą też zawierać porozumienia dwu- i wielostronne. W Europie po 1945 r. zawarto ponad 100 takich umów. Ich postanowienia dotyczyły statusu mniejszości narodowych zamieszkających głównie na terenach pogranicznych, rzadko podpisywano umowy odnoszące się wyłącznie do praw osób należących do mniejszości.

We współczesnej Polsce zakres i charakter ochrony mniejszości określa przede wszystkim Konstytucja RP oraz ustawa z 6 stycznia 2005 r., a także ratyfikowane umowy międzynarodowe. Już w preambule Konstytucji odnaleźć można sformułowanie, że naród jest definiowany w sensie obywatelskim a nie etnicznym¹⁵. Co więcej, w treści art. 35 zostały sprecyzowane gwarancje praw dotyczących ochrony tożsamości zbiorowej mniejszości narodowych¹⁶. Wśród

¹¹ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych: Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167; Protokół fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych: Dz.U. z 1994, Nr 23, poz. 80; *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, red. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1993, s. 16 i nast.

¹² Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności po nowelizacji przez protokół 11, z protokołem dodatkowym oraz protokołami nr 4, 6 i 7, [b.m.w.] 2008, s. 2–32.

¹³ Polska podpisała Kartę 12 maja 2003 r., 12 lutego 2009 r. Karta została ratyfikowana. Dokument obowiązuje od 1 czerwca 2009 r. Europejska Karta Języków Regionalnych lub Mniejszościowych (Dz.U. z 2009 r., Nr 137, poz. 1121).

¹⁴ Polska podpisała Konwencję w dniu wyłożenia jej do podpisu a ratyfikowana 20 grudnia 2000 r. Konwencja weszła w życie wobec Polski z dniem 1 kwietnia 2001 r. Konwencja Ramowa o ochronie mniejszości narodowych, sporządzona w Strasburgu 1 lutego 1995 r.: Dz.U. z 2002 r., Nr 22, poz. 209.

¹⁵ Fragment „my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej”.

¹⁶ Art. 35. 1. Rzeczpospolita Polska zapewnia obywatelom polskim należącym do mniejszości narodowych i etnicznych wolność zachowania i rozwoju własnego języka, zachowania obyczajów i tradycji oraz rozwoju własnej kultury. 2. Mniejszości narodowe i etniczne mają prawo do tworzenia własnych instytucji edukacyjnych, kulturalnych i instytucji służących ochronie tożsamości religijnej oraz do uczestnictwa w rozstrzyganiu spraw dotyczących ich tożsamości kulturowej.

tych gwarancji za najważniejsze należy uznać prawa dotyczące sfery kulturowej i życia politycznego.

W podręcznikach do wiedzy o społeczeństwie, zapis o udziale mniejszości narodowych jest ograniczony do wspomnienia o powszechności prawa udziału w wyborach parlamentarnych oraz uczestnictwie w organizacjach mniejszościowych. Zwłaszcza w pierwszej kwestii w podręcznikach znajdują się informacje błędne¹⁷. Ordynacja wyborcza do Sejmu przewiduje możliwość skorzystania przez komitety wyborcze, utworzone przez wyborców zrzeszonych w zarejestrowanych organizacjach mniejszości narodowych, ze zwolnienia z wymogu przekroczenia 5% progu wyborczego w skali kraju¹⁸. Edukacja obywatelska powinna sprowadzać się do sprecyzowania takich zapisów oraz podkreślania, że przynależność do mniejszości narodowej i etnicznej w żadnym wypadku nie wyklucza możliwości ubiegania się o mandat poselski czy senatorski na zasadach ogólnych. Bardzo łatwo zobrazować uczniom na podstawie tabeli zawierającej dane na temat liczby komitetów wyborczych mniejszości narodowych, sumę uzyskanych mandatów z list takich komitetów i list partii politycznych.

Tabela 2. Komitety mniejszości narodowych i etnicznych w wyborach parlamentarnych (1991–2007)

rok wyborów	liczba komitetów wyborczych mniejszości	liczba uzyskanych mandatów		liczba uzyskanych mandatów z list mniejszości narodowych i etnicznych	
		poselskich	senatorskich	poselskich	senatorskich
1991	5	8	1	8	1
1993	6	6	1	4	1
1997	7	5	-	2	-
2001	2	3	1	2	-
2005	2	3	-	2	-
2007	1	3	-	1	-
razem	23	28	3	19	2

Źródło: M. Budyta-Budzyńska, *Mniejszości narodowe. Bogactwo czy problem? Instytucjonalizacja mniejszości narodowych w Polsce w latach 1989–2002*, Warszawa 2003, s. 121–134; *Wybory do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 21 października 2007 r.*, Warszawa 2008, cz. 1, s. 187, 205, 252; *Wybory do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 21 października 2007 r.*, Warszawa 2008, s. 15, 184–198.

¹⁷ Np. w podręczniku wydawnictwa „Operon” podano „Ordynacja wyborcza do sejmów zapewnia mniejszościom narodowym przedstawicielstwo w polskim parlamencie. W Sejmie IV kadencji zasiada dwóch przedstawicieli mniejszości niemieckiej”; zob. Z. Smutek, J. Maleska, B. Surmacz, *Wiedza o społeczeństwie. Zakres rozszerzony*, cz. 1, Gdynia 2006, s. 33. Takie ujęcie może wprowadzać w dość znaczny błąd. Gdyby państwo zapewniało przedstawicielstwo mniejszościom narodowym w Sejmie, to dłaczego nie znaleźli się w nim przedstawiciele np. mniejszości żydowskiej czy ormiańskiej.

¹⁸ Ustawa z 12 kwietnia 2001 r. Ordynacja wyborcza do Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej i do Senatu Rzeczypospolitej Polskiej: Dz.U. z 2001 r., Nr 190, poz. 1360, art. 98, 100, 134.

Tabela 3. Podział uzyskanych mandatów poselskich i senatorskich przez przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych (1991–2007)

rok wyborów	liczba mandatów	Niemcy		Białorusini		Ukraińcy	
		posłowie	senatorowie	posłowie	senatorowie	posłowie	senatorowie
1991	9	7	1	1	-	-	-
1993	7	4	1	1	-	1	-
1997	5	2	-	2	-	1	-
2001	4	2	-	1	1	-	-
2005	3	2	-	1	-	-	-
2007	3	1	-	1	-	1	-
razem	31	18	2	7	1	3	-

Źródło: M. Budyta-Budzyńska, *op. cit.*, s. 121–134; *Wybory do Sejmu...*, s. 187, 205, 252; *Wybory do Senatu...*, s. 15, 184–198.

Jak ilustruje powyższa tabela, w wyborach od 1991 r. zmniejszał się udział parlamentarzystów wybieranych z komitetów mniejszościowych. Coraz większa ich część uzyskiwała mandaty na zasadach ogólnych z list polskich partii politycznych. Następował więc proces deinstytucjonalizacji i spadku poparcia dla komitetów wyborczych mniejszości narodowych¹⁹. W edukacji należy bliżej analizować wyniki wyborów – jako wyraz integracji przedstawicieli mniejszości z polskim społeczeństwem. Szerzej należałoby również przedstawić życie kulturalne i religijne mniejszości narodowych.

Przedstawiciele poszczególnych mniejszości integrują się w licznych organizacjach. Spośród znanych należy wymienić: Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej, w skład którego wchodzi działające autonomicznie: Białoruskie Stowarzyszenie Literackie „Białowieża”, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich, Rada Programowa Tygodnika „Niwa”, Białoruskie Zrzeszenie Studentów, Towarzystwo „Chatka” z Gdańska oraz partia polityczna Białoruskie Zjednoczenie Demokratyczne, Białoruskie Forum Samorządowe w Rzeczypospolitej Polskiej, Związek Młodzieży Białoruskiej, Stowarzyszenie „Muzeum i Ośrodek Kultury Białoruskiej” w Hajnówce, Towarzystwo Kultury Białoruskiej oraz Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży Uczących się Języka Białoruskiego „AB-BA”.

Imprezy organizowane przez wymienioną wyżej organizację nie są szerzej znane. Niewiele informacji znaleźć też można na ten temat w programach i podręcznikach kształcenia obywatelskiego. W tym kontekście warto więc wymienić:

¹⁹ M. Budyta-Budzyńska, *Mniejszości narodowe. Bogactwo czy problem? Instytucjonalizacja mniejszości narodowych w Polsce w latach 1989–2002*, Warszawa 2003, s. 121–134.

Święto Kultury Białoruskiej (Białystok), Dni ormiańskie (Kraków), „Sąskrydis” – zlot litewskich zespołów artystycznych, „Międzynarodowe Biennale Kultury Łemkowskiej” (Krynica), Festiwal Kultury Mniejszości Niemieckiej w Polsce, Międzynarodowy Festiwal Piosenki i Kultury Romów (Ciechocinek), Dni Kultury Rosyjskiej (Białystok), Letnia Akademia Wiedzy o Tatarach Polskich, „Spotkania Pogranicza” (Głębock), Dni Kultury Ukraińskiej (Szczecin i Giżycko) i Festiwal Kultury Żydowskiej „Warszawa Singera”.

Ważnym elementem tożsamości zbiorowej mniejszości narodowych jest ich język, nierzadko już zniekształcony akcentami polskimi czy miejscowej gwary. W celu zachowania tradycji, więzów, tożsamości i samoidentyfikacji z określoną mniejszością bardzo istotne są przysługujące jej przedstawicielom uprawnienia językowe. W polskim systemie edukacji wiedza na temat uprawnień językowych została zredukowana prawie wyłącznie do możliwości zakładania szkół i nauki w nich języka ojczystego. Współczesna polska edukacja powinna wskazywać języki mniejszości i język regionalny (kaszubski), oraz zasady, na jakich przedstawiciele mniejszości mogą z nich korzystać. Nauczyciel powinien podkreślać różne aspekty:

- 1) prywatny (prawo do swobodnego posługiwania się swoim językiem w życiu prywatnym i publicznym; rozpowszechnianie i wymiana informacji w języku ojczystym; zamieszczania informacji o charakterze prywatnym),
- 2) administracyjny – prawo do używania i pisowni swoich imion i nazwisk zgodnie z zasadami własnego języka; prawo do kontaktu z miejscowymi organami gminy, gdzie dopuszczony jest drugi język jako pomocniczy²⁰; prawo do używania w gminie lub w jej miejscowościach nazw w języku ojczystym²¹),
- 3) edukacyjny – prawo do nauki języka lub w języku mniejszości zgodnie z zasadami przewidzianymi w prawie oświatowym,
- 4) kulturowy – zróżnicowanie i wzbogacenie dorobku kulturowego współczesnej Polski.

W podręcznikach kształcenia obywatelskiego brakuje precyzyjnych informacji na temat obszaru posługiwania się językiem mniejszości narodowych w gminach i powiatach. Według stanu z 1 września 2009 r. język mniejszości narodowych jako pomocniczy jest używany w administracji 17 gmin (niemiecki w 16, litewski w 1); język mniejszości etnicznych (łemkowski) w 1; natomiast

²⁰ Warunkiem jest liczba mieszkańców gminy należących do mniejszości nie mniejsza niż 20%, rada gminy podjęła w tym zakresie stosowną uchwałę a gmina została wpisana do Urzędowego Rejestru Gmin, w których używany jest język pomocniczy.

²¹ Warunkiem jest liczba mieszkańców gminy należących do mniejszości nie mniejsza niż 20%, pozytywne zaliczenie procedury, wpisanie gminy do Urzędowego Rejestru Gmin oraz pozytywna opinia Komisji Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych. Nazwy w języku mniejszości nie mogą być używane samodzielnie i nie mogą nawiązywać do nazw z okresu 1933–1945 nadanej przez władze III Rzeszy i ZSRR.

język regionalny (kaszubski) w 2²². Innym sposobem może być zaznajomienie uczniów z mediami i wydawnictwami mniejszości narodowych i grup etnicznych. W wielu wypadkach są to wydawnictwa dwujęzyczne (np. dwumiesięcznik Romów: „Romano Atmo”) lub prawie wyłącznie w języku polskim (np. pismo Karaimów: „Awazymyz” – „Nasz Głos”). Polacy powinni zdawać sobie sprawę z faktu istnienia takich mediów oraz ich kulturotwórczej roli (wąska, określona grupa docelowa; często regionalny charakter; odmienny krąg kulturowy). Mimo, że media te są własnością podmiotów prywatnych prowadzą dla reprezentowanych mniejszości specyficzną działalność misyjną. Zapoznanie z tymi mediami powinno wzbogacać wiedzę o poszczególnych mniejszościach i ich kulturze²³.

Ważną kwestią pozostaje rzetelna informacja na temat możliwości korzystania z prawa do nauki języka ojczystego lub w języku mniejszości. W roku szkolnym 2006/2007 w Polsce funkcjonowało 1068 takich placówek (743 szkoły podstawowe, 293 gimnazja, 32 szkoły ponadgimnazjalne)²⁴.

Można również upomnieć się o szerszą informację na kwestii wyznaniowych, zwłaszcza o funkcjonujących kościołach chrześcijańskich: Kościół Rzymskokatolicki, Kościół Ewangelicko-Augsburski, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Greckokatolicki. Edukacja powinna analizować wybrane przykłady. I tak na przykład Białorusini w Polsce w bezwzględnej większości są członkami Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, ale równocześnie istnieje określona liczba prawosławnych Polaków. Wykazywanie takich zależności powinno przebiegać w sposób umiemy, unikając budowy nowych i utrwalania już istniejących stereotypów. W dzisiejszych czasach „zderzenia cywilizacji” zachodniej z częścią świata islamu, na przykład polskich muzułmanów (np. Tatarów), powinien ukazywać inne oblicze tej religii oraz możliwość pokojowej adaptacji i integracji²⁵.

²² Zob. Lista gmin wpisanych na podstawie art. 12 ustawy z 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. Nr 17, poz. 141, z późn. zm.) do Rejestru gmin, na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszości.

²³ Do najważniejszych mediów mniejszości narodowych 1. białoruskiej należy zaliczyć: tygodnik „Niwa”, miesięcznik „Czasopism”, kwartalnik „Bielski Hostinec”, półrocznik „Białoruskie Zeszyty Historyczne” – półrocznik, roczniki „Termapiły” i „Annus Albaruthenicus”, oraz Białoruskie Radio „Racja”; 2. czeskiej: rocznik „Kalendarz Żelowski”; 3. litewskiej: dwutygodnik „Aušra”, miesięcznik dla dzieci „Aušrelė”, kwartalnik „Šaltinis”; 4. niemieckiej: tygodnik „Schlesisches Wochenblatt”, miesięcznik „Mitteilungsblatt” i „Masurische Storchepost”, kwartalnik „Zeszyty Edukacji Kulturalnej-Heft für Kultur und Bildung”; ormiańskiej: kwartalnik „Biuletyn Ormiańskiego Towarzystwa Kulturalnego”; 5. słowackiej: miesięcznik „Život”; 6. ukraińskiej: tygodnik „Nasze Słowo” i dwumiesięcznik „Nad Buhom i nawoju”; 7. żydowskiej: dwutygodnik „Dos Jidisze Wort – Słowo Żydowskie”, miesięcznik „Midrasz”; mniejszości etnicznych: 1. karaimskiej: „Awazymyz”; 2. łemkowskiej: kwartalnik „Besida”, kwartalniki „Zahoroda” i „Watra”, rocznik „Rocznik Ruskiej Bursy”, dodatek do ukraińskiego tygodnika „Nasze Słowo” „Łemkiwska Stotinka” 3. romskiej: miesięcznik „Dialog – Pheniben”, dwumiesięczniki „Rrom po Drom” i „Romano Atmo”; 4. tatarskiej: „Rocznik Tatarów Polskich”.

²⁴ Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2007, s. 238.

²⁵ Ustawa z 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 30, poz. 240, z zm.).

Tabela 4. Nauczanie języka mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego w roku szkolnym 2006/2007

język	szkoły podstawowe		gimnazja		szkoły ponadgimnazjalne	
	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów	liczba szkół	liczba uczniów
białoruski	25	1636	14	973	2	810
hebrajski	1	75	-	-	-	-
kaszubski	99	3839	26	722	3	148
litewski	10	370	5	194	2	107
łemkowski	23	231	12	108	1	7
niemiecki	268	24420	81	10524	1	100
ormiański	1	21	-	-	-	-
romski	220	1630	95	341	16	27
słowacki	6	172	3	63	-	-
ukraiński	90	1393	57	776	7	352
razem	743	33787	293	13698	32	1551

Dane obejmują samodzielne szkoły dla dzieci i młodzieży mniejszości narodowych i etnicznych oraz posługujących się językiem regionalnym, jak również szkoły i zespoły międzyszkolne, w których organizowane są dodatkowe zajęcia z nauczania tych języków.

Źródło: Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2007, s. 238.

Nauczyciele powinni zwracać uwagę na często pomijany fakt, że w Polsce, mimo radykalnej zmiany struktury narodowościowej, liczba funkcjonujących na jej obszarze głównych kościołów i organizacji wyznaniowych zmieniła się nieznacznie. Polska przestała być mozaiką wyznaniową w sensie etnicznym, pozostając nią natomiast w sensie organizacyjnym.

Młode pokolenia Polaków poddawane są edukacji, która w kwestii mniejszości narodowych i etnicznych powinna koncentrować się zarówno na procesie kształtowania się tożsamości narodowej, jak i postaw obywatelskich. Taka perspektywa edukacyjna powinna być gwarancją międzykulturowego porozumienia nie tylko w imię wspólnie realizowanych celów, ale i kultywowania tradycji narodowych w obrębie określonych wspólnot. Perspektywa edukacyjna w tym zakresie powinna redukować napięcia wynikające z odmienności, zapewniać integrację i dialog umożliwiając jednocześnie trwanie w odmienności kulturowej na równych prawach. Istotna jest świadomość edukującego, że zrozumienie odmienności jest jedynie możliwe przez zrozumienie specyfiki jej systemu (wartości, sposób myślenia, działania i doświadczenia) w otaczającej rzeczywistości społecznej, ekonomicznej i politycznej.

Edukacja obywatelska w zakresie wiedzy o mniejszościach powinna kształtować się na pięciu zasadniczych płaszczyznach:

- 1) politycznej (przedstawienia państwa jako gwaranta praw mniejszości, kształtowanie zasad demokracji, tolerancji i zrozumienia),

- 2) prawnej (prezentację najważniejszych aktów normatywnych dotyczących mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego),
- 3) wspólnotowej (upowszechnienie informacji, dzięki którym poszczególne jednostki powinny dostrzegać nie tylko odrębności poszczególnych kultur, ale przede wszystkim doświadczać ich wspólnotowego charakteru),
- 4) moralnej (nauczenie przenoszenia na grunt międzykulturowej komunikacji wartości, norm i zasad, które wyznaczają społeczne funkcjonowanie zarówno jednostki, jak i całych społeczności),
- 5) kulturowej (wskazywanie elementów, które zostały zaczerpnięte do polskiej kultury narodowej, oraz te dzięki którym przedstawiciele mniejszości zachowują swoją tożsamość)²⁶.

Nie ulega wątpliwości, że edukacja obywatelska może być skutecznym czynnikiem wzajemnego poznania, zrozumienia i współdziałania grup narodowych i etnicznych. Wiele zależy od indywidualnej postawy, motywacji i chęci poznania drugiego człowieka, od wyeliminowania przejawów uprzedzeń czy rasizmu we własnym otoczeniu. Szkoła nie powinna być tylko źródłem wiedzy teoretycznej, ale także czynnikiem kształtującym tolerancję i wrażliwość na odmienność i wielokulturowość.

²⁶ H. M. Griese, *op. cit.*, s. 299–300.